

ՀՏԴ 330.3(479.243)

Տնտեսագիտություն

Ռուզաննա ՄԱՆԳԱՍԱՐՅԱՆ

ԱրՊՀ տնտեսագիտության

տնտեսության և կառավարման ամբիոնի դոցենտ, տ.գ.թ

Յանա ԼԱԼԱՅԱՆ Փինանսների մագիստրոս

ԿՅԱՆՔԻ ՈՐԱԿԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՀ-ՈՒՄ

Հորվածում դիտարկվում են բնակչության կյանքի որակի գնահատման մոտեցումները և կարևորագույն ասպեկտները, սոցիալական բարեկեցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ցուցանիշների համակարգը, բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշով համեմատության մեջ դրվում ճանաչված և չճանաչված երկրները և կատարվում հիմնավոր եզրահանգումներ:

Ներկայացվում է Արցախի Հանրապետությունում տնտեսական աճից ստացվող եկամուտների անհավասարաչափ բաշխումը բնակչության տարբեր խմբերի միջև, բնակչության բարեկեցության մակարդակը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները, կատարվում համեմատական վերլուծություններ և հիմնավորվում աղքատությունից խուսափելու առավել արդյունավետ միջոցառումները:

Հորվածում, Հանրապետության **բնակչության կյանքի որակի բարելավման նպատակով, առաջարկվում է ընտանեկան փոքր բիզնեսի և կանանց ձեռներեցության զարգացում:**

Բանալի բառեր՝ տնտեսական աճ, կյանքի որակ, բնակչության բարեկեցություն, աղքատություն, **ընտանեկան բիզնես**, կանանց ձեռներեցություն, արդյունավետություն, զբաղվածություն, գործազրկություն:

Р. Мангасарян, Я. Лалаян

ПРОБЛЕМЫ УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В АР

В статье рассматриваются важные аспекты и подходы к оценке качества жизни населения, система объективных и субъективных показателей социального обеспечения, сравниваются ВВП признанных и непризнанных стран на душу населения и делаются существенные выводы.

Представлены также неравномерное распределение доходов на экономический рост между различными группами населения, основные показатели благосостояния населения, проведены сравнительные анализы и обоснованы наиболее эффективные меры для предотвращения бедности.

В статье, в целях повышения качества жизни населения, предлагается развитие малого бизнеса и женского предпринимательства.

Ключевые слова: экономический рост, качество жизни, благосостояние населения, бедность, семейный бизнес, женское предпринимательство, эффективность, занятость, безработица.

R. Mangasaryan , Ya. Lalayan

PROBLEMS OF IMPROVING THE QUALITY OF LIFE IN AR

The article examines important aspects and approaches to assessing the quality of life of the population, a system of objective and subjective indicators of social security, makes comparison of GDP of recognized and unrecognized countries per capita and draws substantial conclusions.

The article presents uneven distribution of income for economic growth among various groups of population, the main indicators characterizing the welfare of the population, as well as carries out comparative analyzes and substantiates the most effective ways to avoid poverty.

To improve the quality of life of the population, the development of small business and female entrepreneurship is proposed in the article.

Key words: economic growth, quality of life, population welfare, poverty, family business, female entrepreneurship, efficiency, employment, unemployment.

Այսօրվա բևեռացված աշխարհում գերիշխում են անարդարություններն ու անհավասարությունը: Արդյունքում յուրաքանչյուր պետության՝ որպես ինստիտուտի, մանավանդ սոցիալական շուկայական տնտեսահամակարգ ունեցող պետության, վերջնական նպատակը բնակչության կենսամակարդակի և կյանքի հնարավոր բարձր որակի ապահովումն է: Վերջինիս մասին պատկերացումները ամենատարբեր դրսևորումներ են ունեցել և հասկացությունը ծագումնաբանական փոփոխությունների է ենթարկվել՝ ինչպես տնտեսագետների, այնպես էլ սոցիոլոգների, բժիշկների, քաղաքագետների և այլնի ուշադրության կենտրոնում լինելով:

«Կյանքի որակ» արտահայտության ժամանակակից մեկնաբանությունը երևան եկավ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Սկզբնապես նրանում ընգծվում էր այն միտքը, որ լավ կյանքն ավելին է, քան նյութական լիությունը և բովանդակում է մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են գրադավաճությունը, կենցաղը, շրջակա միջավայրը, առողջապահությունը, մշակույթը և այլն: Ներկայումս «կյանքի որակ», «մարդկային բարեկեցություն» և «կենսամակարդակ» հասկացությունները հաճախ կիրառվում են որպես փոխադարձ փոխարինելի կատեգորիաներ, չնայած նշվածներից յուրաքանչյուրը տարբեր իմաստ և ենթատեքստ է բովանդակում:

Ընդհանուր առմամբ, դիտարկումները ցույց են տալիս, որ երբ խոսք է գնում համընդհանուր, այսինքն՝ ողջ բնակչությունը կամ սոցիալական լայն շերտեր ծածկող կյանքի որակի գնահատման մասին, սովորաբար երկու մոտեցում է առանձնացվում՝ ամերիկյան և սկանդինավյան¹: Վերջիններս տարբերակվում են՝ Քեմբեյի այն ձևակերպման նկատմամբ դրանց դիրքորոշումից ելնելով, ըստ որի «կյանքի որակը պետք է դիտարկել ականատեսի աչքերով», այսինքն՝ ըստ սոցիալական բարեկեցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ ցուցանիշների հարաբերական կարևորության: Վաղ ամերիկյան աշխատությունները կենտրոնանում են օբյեկտիվ ցուցանիշների վրա՝ առողջություն,

¹ Antinazi. Энциклопедия социологии, 2009

աղքատություն, գործազրկության մակարդակ, որոնք ներկայացնում են սոցիալական փաստերն անկախ անհատական գնահատումներից՝ ի հակադրություն սուբյեկտիվ ցուցանիշների, որոնք հենվում են և մատնանշում սոցիալական իրավիճակների անհատական ընկալումներն ու գնահատումները: Ստորև ներկայացվում է առավել հաճախ կիրառվող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ սոցիալական ցուցանիշների համախմբությունը (տե՛ս հավելված 1)¹:

Կյանքի որակի չափման կամ գնահատման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել երեք կարևորագույն ասպեկտներ.

- Մակարդակները և ոլորտները, որոնց կարող է բաժանվել կյանքը:
- Չափորոշիչները, որոնք պետք է օգտագործվեն կյանքի տարբեր ոլորտները գնահատելու համար:
- Կշիռները, որոնք պետք է կիրառվեն տարբեր ոլորտների նկատմամբ դրանց մեծ կամ փոքր կարևորությունը մատնանշելու համար /տես հավելված 2/:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ տնտեսական ոլորտը յուրաքանչյուր պետության ու հասարակության բարեկեցության իրացման կարևորագույն միջավայրն է: Հայտնի է, որ ժամանակի ընթացքում տնտեսական զարգացման տեմպերի գնահատման համատեքստում առաջադրվել են տարբեր մոտեցումներ և ցուցանիշներ, որոնց մեջ առ այսօր ուրույն տեղը պատկանում է ազգային հաշիվների համակարգին / ՀՆԱ-ի հաշվարկմանը/: Արցախի Հանրապետությունում վերջին տասը տարիների ընթացքում (2008-2017թթ.) միջինում գրանցվել է համախառն ներքին արդյունքի 10.4%, իսկ 2017թ. բացառիկ՝ 15.6% իրական աճ:² Սակայն ՀՆԱ-ն մակրոտնտեսական կարևոր էտալոնային ցուցանիշ լինելով հանդերձ, հնարավորություն չի տալիս գնահատել շրջակա միջավայրի ոչնչացումը, առողջապահության, կրթության որակը և հասանելիությունը, կյանքի տևողությունը և այլն: Այս ամենը հիմք է հանդիսացել նոր ինդիկատորի որոնման համար, որը կկարողանար իր մեջ ներառել բոլոր վերը նշված ասպեկտները երկրի տնտեսական զարգացումը և կյանքի որակը գնահատելու համար:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ եթե երկրները համադրենք երջանկության և ՀՆԱ (տնտեսական աճի) մակարդակով, ապա կառնչվենք <<պարադոքսի>> հետ. <<ամենաերջանիկ>> երկրները ամեննին էլ ամենահարուստները չեն, իսկ ամենահարուստները՝ <<ամենաերջանիկները>>: Նշենք, որ երջանկության մակարդակի որոշումը իրականացվում է <<Կայուն զարգացման որոշումների ցանցը>>՝ ՄԱԿ-ի հովանու ներքո, Կոլումբիական համալսարանին կից գործող <<The Earth Institute>> վերլուծական կենտրոնը: Ցուցանիշի հաշվարկման նպատակն է ներկայացնել բնակիչների երջանիկ կյանքով ապահովվելու երկրների հնարավորությունները /տե՛ս հավելված 3/³:

Աղյուսակի տվյալներից տեսանելի է, որ որոշ երկրների համար ցուցանիշների միջև դիտարկվող կապը ուղիղ է, իսկ հաճախ նաև՝ հակադարձ: Ընդ որում զարգացած երկրներից գերակշիռ մասում դիտարկվող ցուցանիշների միջև կապը ուղիղ է, իսկ զարգացող երկրներում՝ հակադարձ:

¹ *Rapley, 2003, p.11*

² Հաշվարկները կատարվել են ԱՀ ՄՎԾ պաշտոնական տվյալների հիման վրա:

³ www.gtmarket.ru

Վերոնշյալ վերլուծությունը հիմք է տալիս փաստել, որ նյութական բարեկեցության մակարդակը այն հիմնական գործոնը չէ, որը կարող է հանգեցնել պետության բարեկեցության և կյանքի որակի բարձրացման: Նշված հիմնախնդիրը քննարկման առարկա էր նաև 2018թ. և 2019թ. հունվարին Դավոսում անցկացված Միջազգային տնտեսական ֆորումի ժամանակ: Ֆորումի շրջանակներում նշվել է, որ ՀՆԱ-ի օգտագործումը որպես տնտեսական զարգացման ցուցանիշ, անարդյունավետ է, քանի որ այն արտացոլում է ապրանքների և ծառայությունների ընթացիկ արտադրությունը, այլ ոչ թե այն աստիճանը, որով տնտեսությունը կարող է նպաստել ավելի լայն սոցիալ-տնտեսական առաջընթացին, ինչպես այն երևում է տնային տնտեսությունների միջին եկամտից, աշխատանքի տեղավորման հնարավորություններից, տնտեսական անվտանգությունից և կյանքի մակարդակից: Եվ հենց Դավոսում ներկայացվել է երկրների տնտեսական զարգացման գնահատման պոտերնատիվ համակարգ՝ ՀՆԱ-ի արդիական անալոգային ցուցանիշը: Գնահատման համակարգը կոչվել է Ներառական զարգացման համաթիվ կամ վարկանիշ (Inclusive Development Index): Այն պետք է <<տեղեկացնի հասարակությանը և նպաստի կայուն և ներառական տնտեսական զարգացմանը>>: Տվյալ ցուցանիշը ընդգրկում է ոչ միայն ՀՆԱ ցուցանիշը, այլ նաև ևս 11 պարամետրեր / տե՛ս հավելված 4 /:

Կարծում ենք, որ այս հիշյալ ցուցանիշը առավել իրատեսական կարող է ներկայացնել երկրների զարգացման մակարդակը, բնութագրել նրանց բնակչության բարեկեցության մակարդակը: Դա նշանակում է, որ ի տարբերություն ՀՆԱ-ի՝ ՆԶՀ-ն կարող է դառնալ և՛ քանական, և՛ որակական ցուցանիշ:

Նման իրավիճակ է ձևավորվել նաև ԱՀ-ում, որտեղ տնտեսական աճից ստացվող եկամուտները բնակչության տարբեր խմբերի միջև բաշխվել են անհավասարաչափ: Կարծում ենք, որ բևեռացման նման պայմաններում, բնակչության մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական եկամտի կամ միջին աշխատավարձի հաշվարկը դառնում է անիմաստ, քանի որ հարուստների եկամտի ավելացումը սոցիալապես անապահով բնակչության անփոփոխ եկամտի դեպքում մեխանիկորեն հանգեցնում է բնակչության ճնշող մեծամասնության եկամտի միջին մեծության աճի: Նշանակում է՝ միջին եկամտի ցուցանիշը ճիշտ պատկերացում չի տալիս իրական կենսամակարդակի մասին: Ուստի, տնտեսական աճի պարագայում էապես կարևորվում է նաև եկամուտների բաշխման հիմնախնդրի կարգավորումը, որպեսզի հնարավոր լինի բարձրացնել բնակչության բարեկեցության մակարդակը, նվազագույնի հասցնել բևեռացվածության աստիճանը սոցիալական խմբերի միջև: Ըստ այդմ պատահական չէ, որ տնտեսական աճին զուգահեռ ուշադրության կենտրոնում պետք է լինի նաև եկամուտների բաշխման համակարգը: Այդ առումով, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման նախապայմաններն են կայուն տնտեսական աճը և ըստ եկամուտների ու սպառման բնակչության բևեռացման և, ընդհանրապես, եկամուտների մեծ տարբերությունների կրճատումը:

ԱՀ-ում բնակչության եկամուտների բաշխվածությունը տրվում է հավելված 5-ում¹: Հավելվածի տվյալներից երևում է, որ տնային տնտեսությունների

¹ ԱՀԱՎԾ «Արցախի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» Վիճակագրական - վերլուծական գեկույց, Ստեփանակերտ 2018 էջ 54

եկամուտների հիմնական մասն ապահովվում է վարձու աշխատողի աշխատավարձից, որը 2017 թ. դրությամբ կազմել է 59,7 %: Դիտարկելով տնային տնտեսությունների եկամուտների աղբյուրներն ըստ բնակավայրերի՝ ակնհայտ է դառնում, որ վարձու աշխատանքից ստացված եկամուտների կարևորությունը մեծ է հատկապես քաղաքայինների համար, որտեղ այն 2017թ.-ին կազմել է դրամական եկամուտների 66.0%-ը, 2016թ.-ի 66.9%-ի փոխարեն: Մյուս կողմից՝ գյուղաբնակ տնային տնտեսություններում վարձու աշխատանքից ստացվող եկամուտների մասնաբաժինը կազմել է ամբողջական եկամուտների 54.0%-ը, 2016թ.-ի 58.5%-ի փոխարեն¹:

ԱՀ-ում միջին ամսական անվանական աշխատավարձը 2018թ. դրությամբ կազմել է 161181 դրամ, նախորդ տարվա համեմատ աճելով 3,7 %-ով, իսկ միջին իրական աշխատավարձը 2018թ. դրությամբ կազմել է 158331 դրամ: ԱՀ-ում նվազագույն աշխատավարձը 55000 դրամ է, որը կազմում է միջին ամսական անվանական աշխատավարձի հետ 34,1%-ը, իսկ նվազագույն սպառողական բյուջեի՝ 92,4%-ը: 2017թ.-ին սպառման անհավասարությունը, որը չափվում է Ջինիի գործակցով, կազմել է 0.314, 2016թ.-ի 0.287-ի փոխարեն: Ըստ ամբողջական եկամուտների՝ անհավասարությունը կազմել է 0.416, 2016թ. 0.388-ի դիմաց²:

2019 թվականին Երկիր մոնոթակի բնակչությունը գերազանցում է 7.7 միլիարդ մարդ: Միայն անցած դարի ընթացքում աշխարհում բնակչության թիվը ավելացել է 4,35 միլիարդով: Ցավոք, ոչ բոլոր պետության քաղաքացիներն են ապահովված նորմալ կենսագործունեության տարրական պայմաններով: Օրինակ, Օբսֆորդի համալսարանի փորձագետների վերջին հետազոտությունների համաձայն՝ աշխարհի 103 երկրներում, որտեղ բնակվում է աշխարհի բնակչության 76% -ը (5.4 մլրդ մարդ), աղքատության գծից ներքևում բնակվում է առնվազն 26.5% (1.45 մլրդ) մարդ:

Համաշխարհային բանկի չափանիշներով առաջնորդվող «շատ աղքատների» կատեգորիան կարող է վերագրվել այն երկրներին, որտեղ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ մակարդակը տարեկան \$ 1,025-ից ցածր է³: Աշխարհի ամենահարուստ երկրներում այս ցուցանիշը գերազանցում է \$ 12,475-ը: Այսօր, առնվազն 800 միլիոն մարդ ապրում է օրական ավելի քան 1,25 դոլարի չափով: Ընդհանուր առմամբ, աշխարհի բնակչության գրեթե կեսը դեռևս ծայրահեղ աղքատության մեջ է:

Հայտնի է, որ Միավորված ազգերի կազմակերպությունը (ՄԱԿ) կիրառում է «թույլ զարգացած երկրներ» տերմինը աղքատ տարածքների համար: Համաձայն Միավորված ազգերի կազմակերպության պաշտոնական տեղեկատվության, 2019թ. 47 երկրներ գտնվում են թույլ զարգացած երկրների ցանկում: Աղքատ պետության կարգավիճակը ստացվում է ՄԱԿ-ի համապատասխան հանձնաժողովի եզրակացությունների հիման վրա, որը գնահատվում է երեք չափանիշներով: Դրանք ներառում են.

- ✓ տնտեսական խոցելիության ինդեքս;
- ✓ բնակիչների եկամուտների մակարդակը (հաշվարկվում է միջինում վերջին երեք տարիների ընթացքում միջինում մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի վրա);
- ✓ կյանքի իրական որակի գնահատում:

¹ Հաշվարկները կատարվել են ԱՀ ԱՎԾ պաշտոնական տվյալների հիման վրա:

² Հաշվարկները կատարվել են ԱՀ ԱՎԾ պաշտոնական տվյալների հիման վրա:

³ World Bank “Ending extreme poverty”, 8 Jun 2016, www.worldbank.org

Հիմնվելով Արժույթի միջազգային հիմնադրամի պաշտոնական տվյալների վրա և հաշվի առնելով բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի մակարդակը գնողունակության հավասարության ժամանակ, փորձենք հավելված 6-ում ներկայացնել 2019թ. աշխարհի ամենաաղքատ տաս երկրները¹:

Բնակչության մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշով համեմատության մեջ դնելով չճանաչված երկրները կատանանք հավելված 7-ի պատկերը:

Համեմատելով վերոնշյալ երկու խմբերի երկրների ցուցանիշները, կարող ենք փաստել, որ չճանաչված երկրներում 1 բնակչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշով բնակչության կենսամակարդակը մի քանի անգամ ավելի բարձր է:

Վերլուծելով թույլ զարգացած երկրների ցուցանիշները, կարող ենք գտնել հետևյալ ընդհանրությունները՝

- աղքատ բնակչություն ունեցող երկրների մեծամասնությունը գտնվում է Աֆրիկայում և Ասիայում,
- հիշյալ երկրներում բնակչության կյանքի միջին տևողությունը ոչ ավել քան 50 տարի է ,
- 1 բնակչի հաշվով միջին ՀՆԱ-ն կազմում է 438 դոլլար,
- առկա է գյուղատնտեսության ճյուղի զերակայություն,
- քաղաքական մոդելը ավտորիտար է,
- բնակչության գրագիտության մակարդակը ցածր է,
- բարձր է շրջակա միջավայրի աղտոտվածությունը՝ կապված աղբավայրերի մեծ քանակի հետ,
- բժշկությունը թերզարգացած է, մահացության աստիճանը՝ բարձր,
- կոռուպցիայի մակարդակը բարձր է,
- դիտվում է հանցագործությունների թվի աճ:

ԱՀ-ում չնայած կյանքի որակի բարելավման բնագավառում առկա են որոշակի դրական տեղաշարժեր, այնուամենայնիվ աղքատության հաղթահարումը դեռևս հանրապետության կարևորագույն խնդիրներից է: 2017թ.-ի ընթացքում ԱՀ-ում աղքատության մակարդակը կազմել է 21.6%, իսկ ծայրահեղ աղքատության մակարդակը՝ ամբողջ բնակչության 6.1%-ը: Աղքատության խորությունը 2017թ.-ի համար գնահատվել է 5.3%, իսկ աղքատության սրությունը՝ 2.3%²:

Գաղտնիք չէ, որ զբաղվածության և աղքատության մակարդակները հակադարձ համեմատական են: Ուստի բնակչության կյանքի որակի բարելավման շարքում առաջնային պետք է համարել նաև աշխատատեղերի ապահովումը, առավել ևս, որ Արցախի Հանրապետությունում տեղի ունեցող ժողովրդագրական գործընթացների վրա իր ազդեցությունն ունի հենց գործազրկության մակարդակը: Երկրում գործազրկության մակարդակը վերջին հինգ տարներին տատանվել է 4,0-15,8%-ի սահմաններում: Հանրապետությունում 2017թ. իրականացված տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտությունների արդյունքներով՝ երկրում գործազրկության մակարդակը կազմել է 12.9 տոկոս, ինչը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է 2,9 տոկոսով: Դա նշանակում է, որ տնտեսապես ակտիվ բնակչության

¹ <https://www.imf.org>

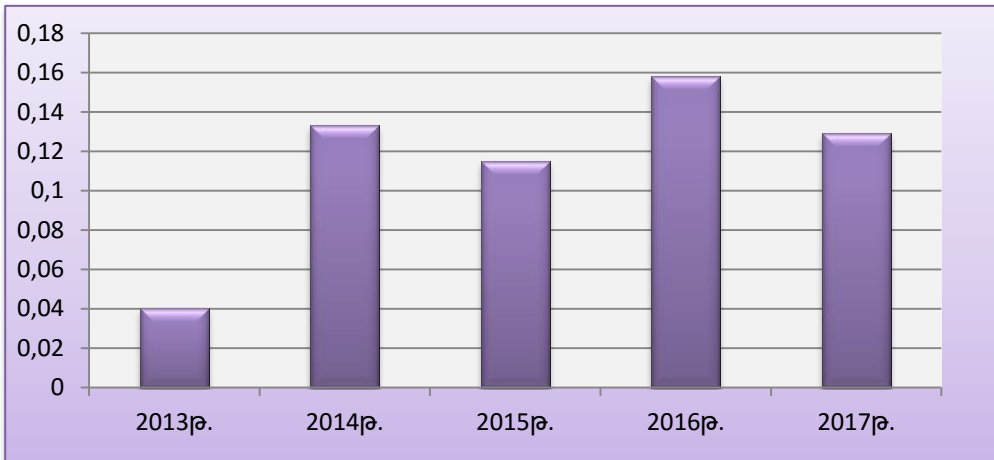
² ԱՀԱՎԾ «Արցախի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» Վիճակագրական - վերլուծական զեկույց, Մոնեթիանակերտ 2018 էջ 26

առնվազն ութ քաղաքացիներից մեկը գործազուրկ է եղել¹։ Այս ամենի հետ մեկտեղ պետք է նշել, որ գործազուրկների թվի մասին պաշտոնական վիճակագրությունը չի արտացոլում իրական պատկերը, և գործազուրկների իրական թիվը Արցախում մի քանի անգամ ավելի բարձր է։ Այս անհամապատասխանության պատճառն այն է, որ ոչ բոլոր գործազուրկներն են գրանցվում համապատասխան մարմիններում և ստանում նման կարգավիճակ։

ԱՀ-ում գործազրկության մակարդակը 2013-2017թթ. ներկայացված է գծապատկեր 1-ում²։

2013-2018թթ. ընթացքում գործազուրկ կանայք միջինում կազմել են գրանցված գործազուրկների 91,1%-ը։ Արձանագրելով գործազուրկների մեջ կանանց մեծ տեսակարար կշիռը, առանձնահատուկ ուշադրություն է պահանջում կանանց զբաղվածության կարգավորման հիմնահարցերը։ Հարկ է նկատել, որ զարգացած երկրներում ավելի ու ավելի է մեծանում կանանց դերակատարությունը պետության և շրջանների մրցունակության ձևավորման հարցում։

Գծապատկեր 1. ԱՀ-ում գործազրկության մակարդակը 2013-2017թթ.

Վերջին 40 տարիների ընթացքում ծավալուն աշխատանք է տարվել ամբողջ աշխարհում կարծրատիպերը և հայրիշխանական կարգերը փոխելու նպատակով։ Ի տարբերություն ՏՀԶԿ 5 երկրների, ուր կին գործարարների ցուցիչը ավելի բարձր է (40-45%), Հայաստանում նույն ցուցիչը բավականին ցածր է՝ 13%³։ Համաձայն գոյություն ունեցող տվյալների՝ կանայք՝ որպես ձեռներեցներ, ակտիվ են հիմնականում այն ոլորտներում, որտեղ մուտքի արգելքներն ավելի ցածր են, որտեղ հեշտ է կրկնօրինակել բիզնեսը, հաճախ որտեղ կա երկարատև մրցակցության ցածր ցուցանիշ, մասնագիտացման ցածր պահանջներ և արդեն հագեցած շուկաներ։ Արցախում անհրաժեշտ է հզորացնել կանանց ձեռներեցությունը՝ հասանելի դարձնելով ավելի որակյալ բիզնես ծառայությունները, ստեղծելով կին գործարարներին աջակցող ավելի հզոր կազմակերպություններ և միություններ, ինչպես նաև պոտենցիալ կին

¹ Հաշվարկները կատարվել են ԱՀ ԱՎԾ պաշտոնական տվյալների հիման վրա։

² Գծապատկերը կառուցվել է ԱՀ ԱՎԾ պաշտոնական տվյալների հիման վրա։

³ <https://www.smednc.am>

գործարարներին տրամադրելով առավել նպատակային աջակցություն տարբեր աջակցող կառույցների, դոնոր կազմակերպությունների և պետական ծրագրերի միջոցով: 2013 թվականի մարտից Հայաստանի ՓՄՁ ՉԱԿ-ը Ասիական Չարգացման Բանկի աջակցությամբ Հայաստանում սկսել է իրականացնել Կանանց ձեռներեցության աջակցության ծրագիր, որի շրջանակներում դասընթացների, տեղեկատվական արշավների, ֆինանսական աջակցության և այլ միջոցներով խրախուսվում է կանանց ձեռներեցությունը: Կարծում ենք, որ վաղուց ժամանակն է Արցախում ևս խրախուսել կանանց ձեռներեցությունը՝ տնտեսության մեջ ներգրավելով ավելի մեծ թվով պոտենցիալ և նորարար կին ձեռնարկատերերի, ինչը երկրում կարող է նոր թափ հաղորդել տնտեսական առաջընթացին:

Միջազգային հեղինակավոր կառույցները ժամանակ առ ժամանակ իրականացնում են հետազոտություններ՝ աղքատության կրճատմանը նպաստելու ուղիների հայտնաբերման և աշխարհում ներկա իրավիճակի վերլուծման նպատակով, որի արդյունքները ցույց են տալիս, որ աղքատությունից խուսափելու առավել արդյունավետ միջոց է հանդիսանում սեփական գործի նախաձեռնումը: Չարգացած երկրներում ձեռնարկատիրական կառույցների մոտ 70%-ը բաժին է ընկնում փոքր բիզնեսին, իսկ ՀՆԱ-ի և ազգային եկամտի գերակշիռ մասը ստեղծվում է խոշոր ընկերությունների կողմից: Հարկ է նշել Թայվանի փորձը, որտեղ ՓՄՁ-ին բաժին է ընկնում ՀՆԱ-ի 45%-ը և զբաղվածության 78%-ը, ինչը տնտեսության զարգացման մեջ նշված ոլորտին տալիս է որոշիչ դեր¹: ԱՀ-ում ՓՄՁ-ի բաժինը բոլոր ձեռնարկությունների մեջ կազմում է մոտ 98.4%: Վերջին երկու տարվա ընթացքում ԱՀ-ում ՓՄՁ-ի քանակը նվազել է 278-ով, սակայն ՀՆԱ-ում նրանց մասնաբաժինը միջինում տատանվել է 33-34% շրջանակներում՝ 2016թ. կազմելով 38.5%²: Կարելի է եզրակացնել, որ չնայած ԱՀ կառավարությունը ձեռնարկում է ՓՄՁ աջակցության մի շարք ծրագրեր, այդուհանդերձ մեր տնտեսությունում գերփոքր և փոքր տնտեսվարող սուբյեկտները բավական թույլ են զարգացած, իսկ միջին սուբյեկտները դեռևս կայացման խնդիր ունեն:

Ստեղծված իրավիճակում կարծում ենք, որ մեր տարածաշրջանում բնակչության կյանքի որակի բարելավման կարելի է հասնել նաև ընտանեկան փոքր բիզնեսի զարգացմամբ: Աշխարհում ընտանիքի անդամների մասնակցությամբ փոքր բիզնես վարելու ավանդույթը դարերի պատմություն ունի: Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ աշխարհում ընկերությունների 2/3-ը հիմնված է հենց ընտանեկան բիզնեսի վրա: Հայաստանում, չնայած ընտանեկան ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելու բազմամյա փորձերին, այդ մոդելի բիզնեսին աջակցող օրենք ընդունվել է միայն 2014թ.: Ըստ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 266 հոդվածի՝ ընտանեկան ձեռնարկատիրություն համարվում է «ձեռնարկատիրական եկամուտ ստանալու նպատակով ընտանիքի մեկից ավելի անդամների կողմից համատեղ իրականացվող ձեռնարկատիրական գործունեությունը», ընդ որում, որպես ընտանիքի անդամներ դիտարկվում են ծնողը, ամուսինը, զավակը, քույրը, եղբայրը:

¹ *Бирюков А. Развитие малого и среднего бизнеса - локомотив экономики (опыт Тайваня) // Вопросы экономики. - 2004. - № 9., стр.128*

² www.stat-nkr.am

Օրենքում հստակ նշվում է, որ ընտանեկան ձեռնարկատիրության սուբյեկտներ չեն կարող համարվել առևտրական (առք ու վաճառքի) գործունեությամբ զբաղվող կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը, արտոնագրային հարկ վճարողները, ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքներ արտադրողները և (կամ) ներմուծողները:

Ընտանեկան բիզնեսն ազատվում է բոլոր տեսակի ձեռնարկատիրական հարկերից և շարունակում է մնալ ընտանեկան, քանի դեռ տարեկան շրջանառությունը չի գերազանցել 18 մլն դրամը: Ընտանեկան ձեռնարկատիրության մեջ ներգրավված ընտանիքի անդամներին ընտանեկան ձեռնարկատիրության մասով հարկային գործակալի կողմից վճարվող հարկվող եկամուտներից եկամտային հարկը հաշվարկվում և վճարվում է յուրաքանչյուր անձի համար ամսական 5 հազար դրամի չափով:

Կարծում ենք, որ Արցախում ևս անհրաժեշտ է կիրառել նման մոտեցում, քանի որ ընտանեկան ձեռնարկատիրությունը.

- լուծում է սոցիալական խնդիր՝ ընտանիքի անդամներին ապահովում է աշխատանքով,

- թերթևացնում է պետության բեռը, որն իր ռեսուրսները կարող է ուղղել այլ տեղ, քանի որ արդեն հազարավոր մարդիկ ապահովված են աշխատանքով,

- թեև ազատվում է հարկերից, սակայն իր գործունեությամբ խթանում է, որպեսզի այդ հարկերը գեներացվեն գործընկերների հետ հարաբերություններում:

Բացի տնտեսական ու սոցիալական նշանակությունից՝ ընտանեկան բիզնեսը փոխում է մտածելակերպը, մասնավորապես՝ կրթության նկատմամբ վերաբերմունքի հարցում: Այսպես, ծնվելով «բիզնեսի մեջ» և հետագայում ներգրավվելով դրանում՝ ընտանիքի երեխաները հստակ գիտակցում են՝ ինչ գիտելիքներ են իրենց անհրաժեշտ: Արդյունքում կրթություն ստանալը, կոնկրետ մասնագիտություն կամ հմտություն ձեռք բերելը դառնում է ոչ թե ինքնանպատակ քայլ, այլ անհրաժեշտություն:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով ընդգծենք, որ երկրում սոցիալական լարվածությունը մեղմելու և բնակչության բարեկեցությունը բարելավելու համար, ելնելով տնտեսական ու սոցիալական զարգացվածության աստիճանից և հաշվի առնելով ազգային առանձնահատկությունները, ԱՀ կառավարությունը պետք է մշակի և առաջարկի աջակցության նոր ուղիներ և ծրագրեր:

Գրականություն

1. ԱՀ վիճակագրության տարեգիրք 2011-2017թթ.:
2. ԱՀԱՎԾ «Արցախի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» Վիճակագրական - վերլուծական զեկույց, Ստեփանակերտ 2018 էջ 26-54
3. Antinazi. Энциклопедия социологии, 2009
4. Бирюков А. Развитие малого и среднего бизнеса - локомотив экономики (опыт Тайваня) //Вопросы экономики. - 2004. - № 9., стр.128
5. Rapley, 2003, p.11
6. <https://www.smednc.am>
7. <https://www.imf.org>
8. www.gtmarket.ru
9. www.stat-nkr.am
10. World Bank “Ending extreme poverty”, 8 Jun 2016, www.worldbank.org

Հավելված 1**Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ սոցիալական ցուցանիշներ**

Օբյեկտիվ սոցիալական ցուցանիշներ	Սուբյեկտիվ սոցիալական ցուցանիշներ
• Կյանքի սպասվող տևողություն • Հանցագործների թիվ • Գործազրկության մակարդակ • ՀՆԱ • Աղքատության մակարդակ • Դպրոց հաճախելիություն • Շաբաթական աշխատաժամանակ • Մանկական մահացության տեմպ • Ինքնասպանությունների թիվ	• Համայնքային և պատկանելության զգացում • Նյութական ունեցվածք • Ապահովության զգացում • Երջանկություն • Բավարարվածություն կյանքից՝ որպես ամբողջ • Հարաբերություններ ընտանիքի հետ • Աշխատանքից բավարարվածություն • Սեռական կյանք • Արդարության ընկալում • Դասակարգային պատկանելություն • Սիրած զբաղմունք /հետաքրքրություններ և ակումբային պատկանելություն/

Հավելված 2

Կյանքի որակի գնահատման ասպեկտները

Ոլորտ/Ենթաօլորտ	Ցուցանիշ	Բնութագրիչ
Տնտեսական • Ներքին տնտեսություն • Ֆինանսական հատված • Արտաքին տնտեսություն	• Զարգացում • Կայունություն • Ապահովություն, խթաններ	• իրական ՀՆԱ-ի աճի տեմպ • բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ • ինֆլյացիայի տարեկան տեմպ • պետական պարտք/ՀՆԱ հարաբերակցություն • պետական բյուջե/ ՀՆԱ հարաբերակցություն • համախառն կուտակում • փոխարժեքի կայունություն • արտահանում/ ՀՆԱ հարաբերակցություն • օտարերկրյա սուղոսկի ներդրումների ծավալ • վարկեր/ՀՆԱ%

Հավելված 3

Տնտեսական աճի և երջանկության ինդեքսի համեմատություն

Երկիր	ՀՆԱ-ի մակարդակով զբաղեցրած տեղը	Երջանկության մակարդակով զբաղեցրած տեղը	Երկիր	Երջանկության մակարդակով զբաղեցրած տեղը	ՀՆԱ-ի մակարդակով զբաղեցրած տեղը
ԱՄՆ	1	14	Նորվեգիա	1	26
Չինաստան	2	79	Դանիա	2	33
Ճապոնիա	3	51	Իսլանդիա	3	111
Գերմանիա	4	16	Շվեյցարիա	4	20
Մեծ Բրիտանի ա	5	19	Ֆինլանդի ա	5	42

Հավելված 4.

ՆՁՀ-ի մեջ ընդգրկված ցուցանիշները

Աճ և զարգացում	Ներառականություն	Մերունդների անընդհատությունը և զարգացման կայունությունը
1 շնչին ընկնող ՀՆԱ (ԱՄՆ \$՝ 2010թ. արժեքով)	Հասարակության եկամուտների բնեղավածության գործակից	Ճշգրտված զուտ խնայողությունները (ՀՆԱ-ի %)
Աշխատանքի արտադրողականություն (ՀՆԱ՝ 1 աշխատողի հաշվով)	Աղքատության մակարդակը, %	ՀՆԱ-ի ջերմոցային ինտենսիվություն (CO2 արտանետումները՝ 1 \$- ի հաշվով, կգ)
Առողջ կյանքի սպասվող տևողություն(տարիներ)	Հասարակության բնեղավածության գործակից՝ ըստ հարստության	Պետական պարտք, %
Բնակչության զբաղվածության մակարդակը, %	Մեդիական եկամուտ (ԱՄՆ \$)	Ժողովրդագրական ծանրաբեռնվածության գործակից, %

Հավելված 5

Բնակչության եկամուտների բաշխվածությունը

	Տնային տնտեսության մեկ շնչի հաշվով, միջին ամսական եկամուտ			
	դրամ		%	
	2016	2017	2016	2017
1. Դրամական եկամուտներ	44 704	48 396	92.4	92.7
այդ թվում՝				
• վարձու աշխատողի աշխատավարձից	28 353	31 184	63.4	59.7
• ինքնագրավածությունից	2 791	3 173	6.2	6.1
• գյուղամթերքի նկենդանիների վաճառք	1 099	815	2.5	1.6
• սեփականությունից /վարձակալության վճարներ, տոկոսավճարներ, շահաբաժիններ/	91	64	0.2	0.1
• պետական թոշակներ և նպաստներ	11 320	11 852	25.3	22.7
• տրանսֆերներ	282	268	0.6	0.5
դրանցից՝	11	51	0.0	0.1
- ԱՀ-ում ապրող բարեկամներ				
- ԱՀ-ից դուրս ապրող	269	217	0.6	0.4
• այլ եկամուտներ	768	1 041	1.8	2.0
2. Ոչ դրամական եկամուտներ	3 673	3 820	7.6	7.3
այդ թվում՝	3 592	3 669	7.4	7.0
• սննդամթերքի սպառում սեփական տնտեսությունից				
• անվճար ոչ պարենային ապրանքներ և ծառայություններ	81	152	0.2	0.3
Ընդամենը ամբողջական եկամուտ	48 376	52 217	100.0	100.0

Հավելված 6.**Աշխարհի ամենաաղքատ երկրները**

Երկիր	ՀՆԱ բնակչության 1 շնչի հաշվով /2016թ./
Կենտրոնաաֆրիկյան հանրապետություն	\$391
Բուրունդի	\$642
Կոնգո	\$648
Լիբերիյա	\$703
Էրիթրեա	\$707
Զիմբաբվե	\$788
Նիգերիյա	\$829
Մալավի	\$879
Մադագասկար	\$970
Տոգոգի Հանրապետություն	\$1084

Հավելված 7**1 բնակչի հաշվով ՀՆԱ-ն չճանաչված երկրներում**

Երկիր	2016թ. 1 բնակչի հաշվով ՀՆԱ /դոլլար/
Կոսովո	3661
Արցախի Հանրապետություն	3282
Աբխազիայի Հանրապետություն	2955
Մոլդովայի հանրապետություն	2074
Հարավային Օսեթիա	1892
Պուտլանդ	1000
Սոմալիլենդ	347

*Նոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի
անդամ, տ.գ.դ., Թ.Ն.Մանասեղյանը:*